

Kauders, Wagner-Jauregg, Freud — elektrisk behandling av ”krigsneurotiker” under första världskriget

Per Nettelbladt, docent, pensionerad överläkare, specialist i allmän psykiatri, Lund
Insänd 2018-12-01

SAMMANFATTNING

Efter första världskrigets slut antog den provisoriska nationalförsamlingen i Österrike den 19 december 1918 en lag som innebar att en kommission skulle undersöka om militära makthavare hade begått olagliga handlingar under kriget. Då en officer, Walter Kauders, beskriver den ytterligt smärtsamma behandling, s.k. faradisation, som han har utsatts för på Wagner-Jaureggs klinik i Wien, beslutar kommissionen att utse Sigmund Freud till sakkunnig. På så sätt kommer två av dåtidens storheter inom psykiatrin, Julius Wagner-Jauregg, som skulle få nobelpriset 1927 för sin upptäckt av malariabehandling vid neurosyfilis, och psykoanalysens grundare, Sigmund Freud, att stå på varsin sida om ”skranket” år 1919. I artikeln delges läsaren såväl Wagner-Jaureggs som Freuds synpunkter.

INTRODUKTION

I år (2018) är det hundra år sedan första världskriget avslutades och dubbelmonarkin Österrike-Ungern upplöstes. I Wien skulle en av den provisoriska nationalförsamlingen tillsatt kommission (1919-1922) utan juridiskt status undersöka om ansvariga militära makthavare hade begått olagliga handlingar under kriget. I kommissionen ingick en av den tidens storheter inom psykiatrin, Julius Wagner-Jauregg.

I Wienveckotidningen ”Der freie Soldat” skrev man i december 1918 om hur man hade låtit elektrisk ström gå genom ”krigsneurotikernas” kroppar och därigenom åstadkommit en outhärdlig smärta. Två månader senare beskrev i samma tidning en officer (Walter Kauders, förf. anm.) hur han hade drabbats av hjärnskakning då en granat hade exploderat nära honom och den behandling (s.k. faradisation, förf. anm.), som han hade fått på Wagner-Jaureggs klinik på Allgemeines Krankenhaus i Wien. Han hade låsts in i en madrasserad cell i 43 dagar, hotats med faradisation, tvingats närvara vid faradisation och höra patientens skrik för att sedan själv utsättas för faradisation två gånger [1:14-16].

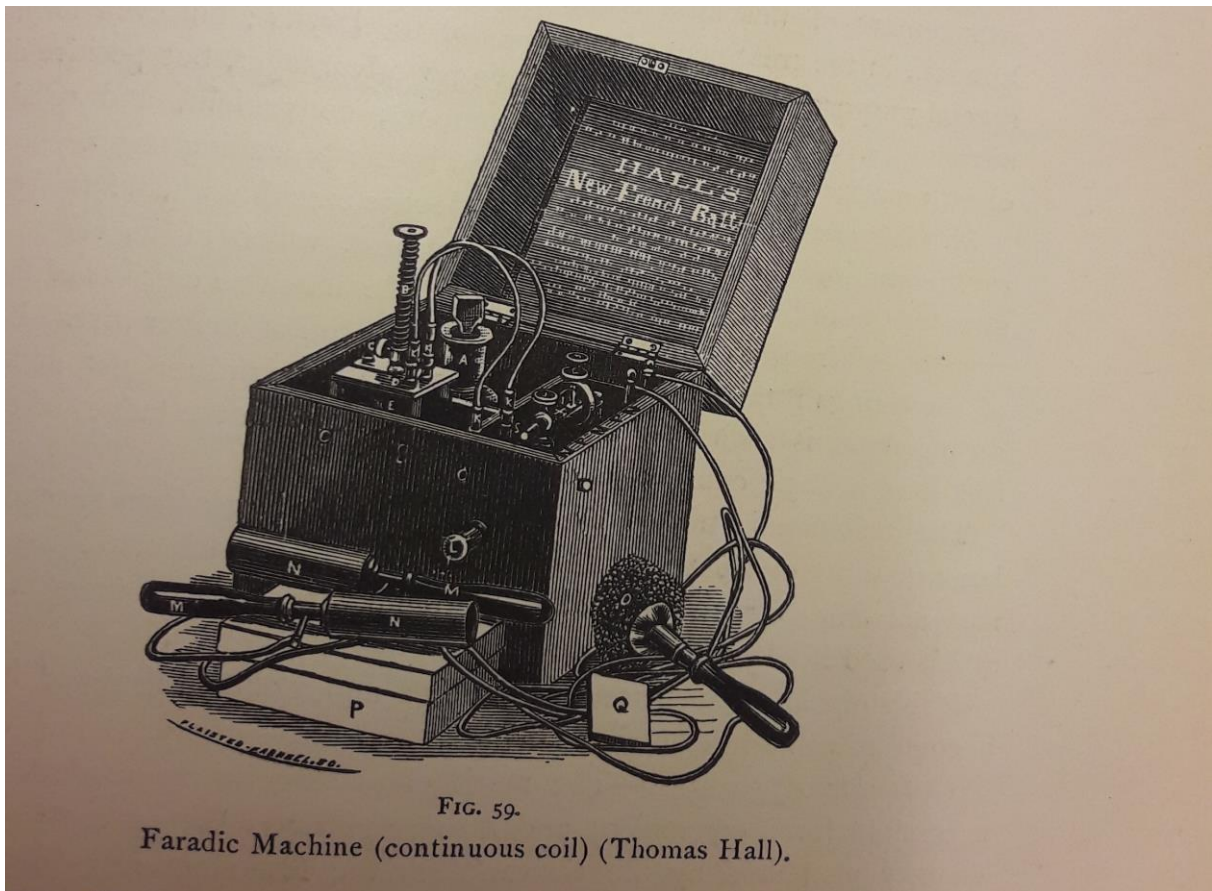
I samband med att kommissionen beslöt att man skulle undersöka förhållanden vid Wagner-Jaureggs klinik avsåg sig denne sitt uppdrag i kommissionen. Till sakkunnig utsågs Freud som vid denna tidpunkt var en av de få psykiatrikerna i Wien som inte var komprometterad i ovan nämnda avseenden [2:135-136].

ELEKTROTHERAPI

Nedanstående bild är hämtad ur sin tids ”bibel” om elektroterapi ”A Practical Treatise of the Medical and Surgical Uses of Electricity” författad av Georg M. Beard och A.D. Rockwell, utgiven år 1875 [3]. Neurologen Georg M. Beard myntade 1880 diagnosen neurasteni (av g. neuron, sena, nerv och g. asthenia, kraftlöshet [4:383]). Behandlingen av neurasteni var vila i ett mörkt rum och elektroterapi [5:385].

Den terapeutiska effekten ansågs bero på att elektriciteten var allmänt sederande och stärkande och inte specifikt riktad mot någon sjukdom utan kunde användas mot de flesta subakuta och akuta sjukdomar [3:262]. Det var först efter induktionselektricitetens upptäckt av Faraday (1831) och konstruktionen av de lätthanterliga magnetoelektriska (1832) och galvano-elektriska induktionsapparaterna (1846) som faradiska strömmar började användas inom medicinen. Den faradiska strömmen med sina hastiga och ojämna strömstötter är särskilt kraftigt nervretande och blir därför lätt smärtsam [6]. Ett youtubeklipp

på faradisation finns på Google: "faradisation" (<https://www.youtube.com/watch?v=aJjvD-H02ss>).

Thomas Halls elektriska apparat för faradisation. Bild från "A Practical Treatise of the Medical and Surgical Uses of Electricity", 1875.

WALTER KAUDERS

Den officer som var anledningen till kommissionens intresse för Wagner-Jaureggs klinik var juden Walter Kauders (1889-1985). Han föddes i Wien 1889 i faderns andra äktenskap. Fadern var bankman och skilde sig från sin första hustru då hon inte var psykiskt frisk. Kauders halvbror begick självmord vid 22-års ålder och hans halvsyster hade psykiska problem. Fadern som Kauders hade ett mycket ambivalent förhållande till dog i cancer 56 år gammal. Kauders slutade skolan med utmärkta betyg och gjorde sin värnplikt vid 18-års ålder. Tjänstgöringen i "Deutschmeister Regiment" gjorde honom till en österrikisk patriot. Han lämnade Wien tillsammans med en gammal skolkamrat som skulle studera kemi i Schweiz, bl.a. på grund av den utbredda anti-semitismen i Wien. I Bern började han arbeta som free-lance skribent för olika landsortstidningar och avancerade till redaktionschef. Han samarbetade med flera av de bästa förlagen i Europa, bl. a. Ullsteinförlaget i Berlin. Han gifte sig första gången 1913. Femtio år gammal emigrerade han till USA och undkom nazisterna i sista minuten efter att han fått visum på rekommendation av Einstein, vars sekreterare var syster till en nära vän. Han bosatte sig i New York och började designa julkort för en firma som lät honom fortsätta arbeta med detta tills han fyllde 70 år.

När Kauders hade ankommit till Basel enrollerade han sig som frivillig trots att han hade kunnat stanna kvar i Schweiz under första världskriget. Då hans trupp befann sig på en kulle dödades två av hans officerskamrater och han förlorade medvetandet. När han vaknade till medvetande var han vid en första hjälpen station. Han var nerkräkt, händerna blödde och blod

droppade från näsan. Han minns att han låg på en kärra med en död kropp över sitt bröst och att han endast med möda kunde andas. Den 9 september 1914, nio dagar efter att han sårats, fördes han till garnisonssjukhuset i Wien, där Wagner-Jauregg var konsult och ställde diagnosen hjärnskakning och ordinerade en röntgenundersökning. Röntgen visade en misstänkt fissur i bakre delen av det vänstra parietalbenet och ett misstänkt hematom. Konservativ behandling förespråkades. Kauders blev inte bättre, huvudvärken, balansrubbningsen och illamåendet gav inte med sig. Han befriades från militärtjänst.

Hösten 1917 gjordes en ny bedömning av Kauders' tjänstbarhet. Han beskylldes för kriminell apati och skickades till Wagner-Jaureggs klinik. Wagner-Jauregg undersökte de militära fallen själv med assistans av Dr. Kozlowski, som den 28 november 1917 blev formellt ansvarig för Kauders behandling. Den första december såg Kauders genom titthålet i sitt rum hur en man låg utsträckt utan kläder på en säng. Sju män höll fast honom. Två satt på hans skenben och de övriga höll fast honom i huvudet, bröstet, skuldrorna och armarna. Koslowski applicerade borsten på de speciellt känsliga tåspetsarna. Kozlowski såg ut som om proceduren gav honom personlig tillfredsställelse. Kozlowski sa till Kauders: "Se här är den behandling som väntar dig. Som du ser är den mycket smärtsam".

"En skötare hämtade mig och jag fick gå så fort som jag kunde. Jag fick ont och blev yr. Dr. Kozlowski var inte nöjd med mitt sätt att röra mig. Jag fick lägga mig på sängen. Borstfaradisation känns som om ett oräkneligt antal borrar körs in i benen i rasande fart. Det mest fruktansvärda är den ojämna smärtan som består av en ofantlig mängd kraftiga stötar. Tortyren varade i mer än en halv timme. Sedan fördes jag tillbaka till mitt rum där jag kollapsade". Kauders behandlades ännu en gång med faradisation med den starkaste strömmen i trekvarts timme. "Effekterna var fruktansvärda. De första dagarna efter behandlingen ryckte det konstant i de muskler som hade varit utsatta för strömmen. I fyra veckor hade jag våldsam smärta och kräktes". Kauders menade att andra fick bedöma trovärdigheten i hans uppgifter och han ville inte kritisera behandlingsmetoden utan bara visa hur den användes och upplevdes av den som utsattes för behandlingen. Under resten av sitt liv besvärades Kauders av medvetande- och balansrubbningsar [1:167-219].

JULIUS WAGNER JAUREGG

Julius Wagner-Jauregg med handen på en patient som får en malariainjektion 1934. Bild i Wikipedia.

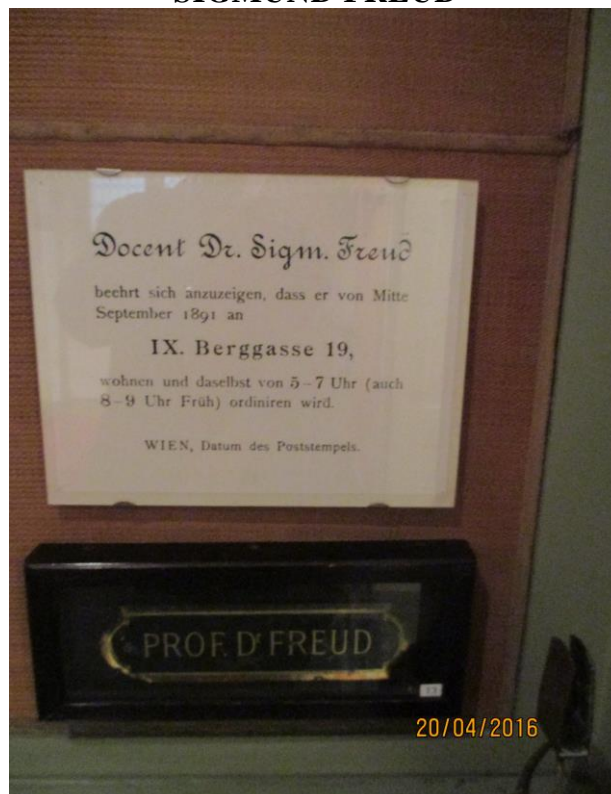
År 1927 fick den österrikiske läkaren och psykiatern Julius Wagner-Jauregg (1857-1940) Nobelpriset i fysiologi eller medicin för sin metod att behandla neurosyfilis med hjälp av malariasmitta [7]. Hans "Levnadsminnen" baseras på anteckningar som Wagner-Jauregg själv hade skrivit på lediga stunder på ålderns höst utan tanke på att de skulle publiceras. Anteckningarna kom i händerna på Wiendoktorerna neurokirurgen Leopold

Schönbauer och Dr. Marlene Jantsch som utgående från dem har författat Werner-Jaureggs memoarer efter att ha fått tillstånd från Wagner-Jaureggs son, Dr. Theodor Wagner-Jauregg [8].

Både Werner-Jauregg och Leopold Schönbauer hade nazistiska sympatier. Mer än 60% av de dåtida läkarna i Österrike var medlemmar i det nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet [9]. Wagner-Jauregg (1857-1940) var en ivrig förespråkare för rashygien. Ironiskt nog avvisades hans ansökan om medlemskap i nazistiska partiet då han hade varit gift med en judinna [10].

Leopold Schönbauer (1888-1963) var kirurg (stor beundrare av kirurgen Billroth) och neurokirurg (grundare av neurokirurgin i Wien) och medlem i nazistpartiet men anslöt sig i april 1945 till en motståndsgrupp i Allgemeines Krankenhaus (AKH) i Wien och blev dess tillförordnade direktör fram till sin pension. Genom att han avstyrkte att såväl tyska som sovjetiska trupper intog sjukhuset skapade han sig en position som innebar att hans nazistiska förflutna kom i skymundan [11]. På en minnestavla i AKH står det: "Under de sista dagarna under andra världskriget lyckades den dåvarande föreståndaren för den kirurgiska universitetskliniken Prof. DR. Leopold Schönbauer genom en enskild insats/oförskräckthet och ansvarsfullhet/omtänksamhet skydda det gamla och ärevärdiga "Allgemeines Krankenhaus" och ett stort antal av sina patienter och deras vårdare från krigsskador" [12]. Sedan 1960 var han också tillförordnad chef för det medicinhistoriska institutet i Wien. Han var en utomordentligt aktiv medicinhistoriker och skrev 1944 "Det medicinska Wien (Das medizinische Wien)" [11].

SIGMUND FREUD

*Dörren till Freuds mottagning på Berggasse i Wien
Foto: författaren*

Psykoanalysens grundare professor Sigmund Freud (1856-1939) torde knappast behöva någon mer utförlig beskrivning.

WAGNER-JAUREGG VERSUS FREUD

I det följande har jag översatt det utlåtande som Sigmund Freud avgav över den elektriska behandlingen av krigsneurotiker i februari 1920, i vilket han tar upp Wagner von Jaureggs medverkan [13]. I ”Levnadsminnen” som gavs ut 1950 finns Wagner von Jaureggs synpunkter på denna behandling förmedlat av hans spökskrivare. Det har således gått 30 år mellan de två dokumenten. Då det citerade avsnitten ur ”Levnadsminnen” ger en bakgrund till hur Wagner-Jauregg såg på behandling med elektricitet av krigsneurotiker och hans inställning till Freud har jag valt att först presentera dem. De symptom som krigsneurotikerna uppvisade finns på flera youtubeklipp på Google under ”war neurosis”.

JULIUS WAGNER-JAUREGGS ”LEVNADSMINNEN”

”... Likaså blev nervkliniken snart mycket anlitad. Några av de första fallen som dök upp var patienter som hade förlorat sitt språk vid en granatexplosion. De hade emellertid språkförståelse och kunde också meddela sig skriftligen. Ibland uppkom det hörselstörningar och då dessa gick tillbaka inträffade ofta ett stadium med stamning. Påfallande snabbt botades fallen med mutism i min klinik, även sådana som redan förut hade vistats på andra sjukhus i veckor och månader. Av de patienter som togs in på kliniken var det ingen som inte efter några dagar var botad och dessutom var de metoder som användes sådana att man i vid mening kan beteckna dem som suggestiva: de var väl också i några fall i viss mån skrämmande, t.ex. isolering, obehaglig, men tillräcklig diet, obehagligt smakande medikamenter eller borstfaradisation.

Det blev tillfälle att diskutera frågan om det vid denna störning bara handlade om en av psykiska orsaker uppkommen störning i nervfunktionen eller om en fysikalisk inverkan orsakad av granatexplosionen, ett alternativ som ju vid denna tidpunkt ofta diskuterades och också i olika mening besvarades, en diskussion som koncentrerades till namn som Max Nonne (född 1861) i Hamburg och Herman Oppenheim (1858-1919) i Berlin. De första fallen som gav upphov till sådana överväganden var de med språkförlust. Jag har i en publikation från år 1917 på intet sätt intagit den ståndpunkten att jag inte tillskrev den fysiska verkan av en granatexplosion något inflytande på uppkomsten av denna störning. Förvisso visade den undantagslösa snabba remissionen av denna störning att terapeutiska åtgärder, som man ju bara kunde betrakta som suggestiva, också snabbt fick den somatiska komponenten att gå i remission. Dessutom fanns det fall där stumheten hade uppkommit utan påvisbar granatexplosion, av en slump eller redan innan patienten hade varit vid fronten, där det inte var möjligt att tvivla på den rent ideagena (hysteriska/psykiska/mentalt representerade, förf.anm.) orsaken till störningen. I det fortsatta förloppet upphörde fallen med språkförlust vid granatexplosion tämligen snabbt: åtminstone förekom de inte bakom fronten utan botades i frontnära stationer.

Däremot observerade vi snart en snabb ökning av andra ideagena störningar, närmare bestämt motoriska störningar i de undre extremiteterna, som oftast yttrade sig som darrning, i mindre utsträckning också spasmer och kontrakturer. Jag behandlade dessa sjuka på samma sätt som jag behandlade de som hade tappat sitt språk. Denna störning var emellertid mer hårdnackad så att vi nästan genomgående arbetade med starka faradiska borstströmmar som vi satte på tårnas sträcksidor. Om jag en eller annan gång själv utförde en sådan behandling lät jag den elektriska strömmen gå igenom min egen hand med vilken jag hade fattat tag om en av patientens extremiteter så att jag själv kände en ström av samma styrka som skulle användas vid behandlingen; på så sätt ville jag visa patienten att det var en smärta som man någotsånär kunde uthärda. Jag hade också rekommenderat de av klinikens läkare som behandlade ”darrarna” att göra likadant, men ingen av dem följde mina rekommendationer.

... Det snabba botandet av "darrarna" som vi uppnådde fick mycket olustiga konsekvenser för kliniken. De militära myndigheterna skickade snart ett stort antal sådana "darrare" till oss; jag var inte alls förtjust över detta rykte, för "darrarna" gladdes inte och var inte tacksamma över att ha blivit botade... ty man kunde nästan säkert vänta sig att de ansikte mot ansikte med farorna och skräckupplevelserna i striderna vid fronten åter skulle få recidiv. Det skulle ha varit mycket förnuftigare att låta soldaten i fråga tjänstgöra i trossen eller bakom fronten i en militär syssla som skomakare, skräddare, bagare osv. än att låta honom driva omkring och darra på sjukhusen så att man var tvungen att ersätta honom med två soldater: en för fronten och en för den militära sysslan...

Efter det militära sammanbrottet 1918 måste man naturligtvis ställa de föregivna missdådarna inför rätta... Men en soldat väckte talan mot mig. Jag kommer inte ihåg vad han besvärade sig över; hursomhelst har han inte behandlats annorlunda än hundratals andra neurotiker. Jag blev naturligtvis inte dömd. Men ett pinsamt minne är förknippat med denna angelägenhet. "Domstolen" hade beslutat att konsultera sakkunniga. Som sådana blev *Sigmund Freud* och *Emil Raimann* konsulterade.

Det ger mig anledning att säga något på temat *Freud*. Jag hade redan lärt känna *Freud* som medicinare; vi hade samtidigt arbetat i *Strickers* laboratorium och närmare bestämt hade *Freud* arbetat med njurkretsloppet, men han hade inte fullföljt sitt arbete. Jag hade kommit bra överens med honom, trots att han var sparsam med sitt umgänge: vi hade lagt bort titlarna...

Han hade skrivit några mycket goda neurologiska arbeten och fått ett resestipendium från Läkarförbundet, som förfogade över en stiftelse. Han reste till Paris och hänfördes av *Charcot* och hospiterade vid dennes klinik i Salpêtrière. När han kommit tillbaka till Wien höll han ett föredrag i Läkarsällskapet där han bara talade om *Charcot* och högeligen lovordade honom. Detta ogillades av de höga herrarna i Wien. *Bamberger* och *Meynert* motsade honom skarpt i diskussionen och därmed föll han i onåd hos fakulteten. Han var också praktiserande neurolog utan patientmaterial... *Freud* var emellertid oerhört produktiv och skapade den enorma psykoanalytiska teoribyggnaden med det kända resultatet att han fick en begeistrad skara av anhängare, men också fick utstå mer eller mindre häftiga angrepp från sina motståndare. Själv har jag aldrig polemiserat med *Freud* då jag förstod att mångt och mycket i hans lära verkligen gav oss nya kunskaper men jag såg också att han var benägen att överdriva och göra ogrundade generaliseringar så att man med tanke på det stora antalet av dessa skulle kunna citera Mefistos ord: "Förnuft blir galenskap, välgärning plåga." Jag hade på sin höjd då och då i förtroligt umgänge, men aldrig offentligt, gjort harmlösa, skämtsamma anmärkningar över några av hans sentenser. Min assistent *Raimann* var emellertid uttalat negativ till *Freud* och han hade, då han var referee i många psykiatriska och psykologiska publikationer rikliga tillfällen att tömma sin skål av sarkasmer då han tog del av *Freuds* publikationer. En gång föreslog jag själv att vi skulle sätta upp ett föredrag om den psykoanalytiska terapin på programmet inom ramarna för vår internationella forskarkurs och att *Raimann* skulle hålla föredraget efter att jag hade klargjort för honom att han objektivt och utan elaka sarkasmer skulle redogöra för det värdefulla som psykoanalysen hade bidragit med. Men föredraget blev en samling av alla elakheter och allt hån som kunde sägas om den psykoanalytiska läran. *Freud* som var en av de mest intoleranta människor som jag känner till och som bestraffade varje avvikande åsikt i sin psykoanalytiska förening med ett anatema, d.v.s. uteslutning ur föreningen, hade emellertid absolut ingen förståelse för min långtgående tolerans gentemot min elev och hade uppenbarligen den åsikten att *Raimann* hade uppträtt med mitt gillande, ja skulle ha anmodats av mig.

Så gav honom nu processen som denna domstol förde mot mig en önskad anledning att utgjuta sin vrede gentemot mig och han gav ett ofördelaktigt omdöme om mitt handhavande

av soldaten i fråga och alla andra som på min klinik måhända något överambitiöst, men på kort tid, hade befriats från sitt ”neurotiska symtomkomplex” [8:68-73].”

PROF. DR. SIGMUND FREUDS UTLÅTANDE ÖVER DEN ELEKTRISKA BEHANDLINGEN AV KRIGSNEUROTIKER

Redan i fredstid har det sedan länge funnits ett stort antal sjuka som har uppvisat svåra störningar i själslivet och nervfunktionen efter trauman, d.v.s. fruktansvärda och farliga upplevelser som järnvägsolyckor och liknande, utan att läkarna har varit eniga i sin bedömning av dessa tillstånd. Några har antagit att det rör sig om svåra skador i nervsystemet hos de sjuka som påminner om de blödningar och inflammationer som man kan se vid sjukdomar utan trauman och även om den anatomiska undersökningen inte har kunnat påvisa några sådana exempel anser de likväl att orsaken till de iakttagna symtomen är mer subtila vävnadsförändringar. De har också fört dessa sjuka till gruppen organiskt sjuka.

Andra läkare har från första början hävdats att man endast kan uppfatta dessa tillstånd som funktionella störningar då nervsystemet är anatomiskt intakt. Hur så svåra funktionsstörningar kan uppstå utan grova skador på organen är sedan lång tid tillbaka ett problem för läkarvetenskapen.

Det just avslutade kriget har medfört att ett oerhört stort antal sådana fall har observerats. Detta har inneburit att denna stridsfråga är avgjord till förmån för den funktionella uppfattningen. Det övervägande flertalet läkare anser inte längre att de så kallade krigsneurotikerna är sjuka på grund av gripbara, organiska skador i nervsystemet och de insiktsfulla bland dem har också redan beslutat att i stället för den oklara beteckningen ”funktionell” förändring föreslå den otvetydiga beteckningen: ”själslig” förändring.

Även om krigsneuroserna till största delen yttrade sig som rörelsestörningar – darrning och förlamning – och det låg nära tillhands att lägga skulden på så brutala effekter som skalvet från en i närheten briserande granat eller en jordkrevad på grund av grova mekaniska effekter så fanns det dock iakttagelser som inte gav utrymme för något som helst tvivel om den psykiska naturen som orsak till de s.k. krigsneuroserna. Vad kan man ha för invändningar mot denna slutsats när samma sjukdomstillstånd uppträder också bakom fronten, långt från krigets fasa eller omedelbart efter påbörjad permission? Läkarna kunde således åberopa att krigsneurotikerna inte på något avgörande sätt skilde sig från neurotikerna under fredsförhållanden.

Den av mig lanserade så kallade psykoanalytiska skolan inom psykiatri har sedan 25 år förfäktat att neuroser i fredstid går att föra tillbaka till störningar i känslolivet. Samma förklaring skulle också kunna användas nu beträffande krigsneurotikerna. Vi har vidare anfört att neurotikerna lider av själsliga konflikter och att de önskningar och tendenser som de uttrycker i sina sjukdomsbilder är okända för de sjuka, således omedvetna. Det är alltså lätt att förstå att den mest näraliggande orsaken till alla krigsneuroser är den omedvetna tendensen hos alla soldater att undvika den farofyllda krigstjänsten eller känslan av de upprörande krav som krigstjänsten ställer: rädslan för att förlora sitt liv eller det motbjudande uppdraget att döda andra. Upproriskhet mot det hänsynslösa undertryckandet av den egna personligheten från de överordnandes sida var en av de viktigaste känslomässiga orsakerna som tendensen att undfly kriget fick sin näring ur.

För en frisk soldat med starka och klart medvetna känslomässiga motiv skulle enda utvägen vara att desertera eller bli sjuk. Krigsneurotikerna var allra minst simulanter; de var omedvetna om den känsloupprördhet som de försökte dämpa inom sig och som drog in dem i sjukdomen. De var omedvetna om detta medan andra motiv som äregirighet, självaktning, fosterlandskärlek, lydnad, andras manande exempel först och främst var starkare tills de blev överväldigade av de omedvetna verksamma motiven, då de fick en ”passande” anledning.

Samtidigt med denna insikt rörande krigsneurosernas orsak knöt man en terapi som tycktes vara välgrundad och till en början också visade sig vara mycket verksam. Det tycktes vara ändamålsenligt att behandla krigsneurotikern som simulant och bortse från den psykologiska skillnaden mellan omedveten och medveten avsikt även om man visste att han inte var en simulant. Om hans sjukdom hade som syfte att undandra sig en olidlig situation så tog man uppenbarligen udden av denna om hans sjukdomsvarande blev ännu mer outhärdligt än krigstjänsten. Om han hade flytt från kriget in i sjukdomen så använde man medel som tvingade honom att fly från sjukdomen in i friskheten, också med avseende på krigsduglighet. För detta ändamål använde man sig av smärtsam elektrisk behandling och det med framgång. Det är en förskönande efterhandskonstruktion när läkare hävdar att den elektriska strömstyrkan var densamma som den alltid varit vid behandling av funktionella störningar. Detta skulle i så fall bara kunna ha effekt vid de lättaste störningarna, och var inte förenligt med det underliggande resonemanget att krigsneurotikerns sjukdomsvarande skulle bli så avskräckande att hans motiv att fortsätta att vara sjuk skulle omkullkastas.

Denna i den tyska armén uppkomna behandlingen med det terapeutiska syftet att orsaka smärta kunde förvisso också utövas på ett sansat sätt. När den användes på klinikerna i Wien är min personliga övertygelse att den aldrig på Prof. Wagner von Jaureggs initiativ stegrades till en omänsklig nivå. När det gäller andra läkare som jag inte känner kan jag inte uttala mig. Den psykologiska utbildningen av läkare är helt allmänt ganska bristfällig och mången har kanske glömt att den sjuke som han vill behandla som en simulant ändå inte är en sådan.

Den terapeutiska metoden var emellertid från första början vanhedrande. Den syftade inte till att bota den sjuke eller befria honom från tjänst vid fronten utan framför allt till att åter få den sjuke krigsduglig. Medicinen tjänade denna gång syften som är väsensfrämmande för professionen. Läkaren var själv en militär befattningshavare och fruktade personliga reprimander som degradering och anklagelse för tjänstefel, om han tog andra hänsyn än de som ålagts honom. Den olöslbara konflikten mellan humanitetens krav som annars är läkarens rättesnöre och folkkrigets krav ställde också läkaren i en brydsam situation.

Den lysande framgång som starkströmsbehandlingen till att börja med röntge visade sig också inte vara hållbar i längden. När den sjuke som återställts av behandlingen skickades tillbaka till fronten blev han sjuk igen och skådespelet kunde starta ännu en gång varvid han åtminstone fick en tidsfrist och avlägsnade den fara som var aktuell just då. Hamnade han åter i skottlinjen, så kom rädslan för starkströmmen tillbaka, eftersom rädslan för krigstjänst hade försvagats under behandlingen. Under krigsåren blev dessutom en snabbt tilltagande trötthet i folksjälen och en stigande antipati mot krigsföringen alltmer märkbar så att resultaten av den ovan nämnda behandlingen alltmer började ifrågasättas. I denna situation gav en del av militärläkarna efter för den för tyskarna karakteristiska böjelsen för hänsynslöst genomförande av sina syften, något som aldrig borde ha skett, och höjde strömstyrkan och ökade hårdheten i den övriga behandlingen så att den blev outhärdlig för att beröva krigsneurotikerna den vinst som de hade av att vara sjuka. Det har förblivit oemotsagt att det förekom dödsfall under behandlingen och självmord på grund av densamma i de tyska sjukhusen. Jag saknar emellertid all kännedom om klinikerna i Wien också har deltagit i denna terapifas.

Som ett tvingande bevis för det slutliga sammanbrottet för den elektriska terapin av krigsneuroser kan jag anföra följande. År 1918 publicerade Dr. Ernst Simmel som var chef för ett lasarett för krigsneurotiker (Posen) en broschyr i vilken han rapporterade sina utomordentligt framgångsrika resultat vid svåra fall av krigsneuros genom den av mig angivna psyko-terapeutiska metoden. Tack vare denna publikation besöktes den följande psykoanalytiska kongressen i Budapest 1918 av officiella delegater från den tyska, den österrikiska och ungerska arméförvaltningen, vilka där åtog sig att inrätta stationer för ren psykisk behandling av krigsneurotiker. Detta skedde fastän de delegerade inte kunde sväva i

tvivelsmål om att man inte kunde räkna med att denna skonsamma, mödosamma och långvariga behandling så snart som möjligt skulle göra de sjuka tjänstbara igen. Förberedelser för att inrätta sådana stationer hade precis kommit i gång när revolutionen bröt ut och satte punkt för kriget och de hittills allsmäktiga ämbetsverken. Med kriget försvann också krigsneurotikerna, ett sista, men tungt vägande bevis för den psykiska etiologin bakom deras sjukdomar. Wien, 23.2.20 [13].

AVSLUTNING

Som jag ser det ger både Wagner-Jauregg och Freud insiktsfulla beskrivningar av vad den elektriska terapin innebar. Wagner-Jaureggs egen utsaga att han lät den elektriska strömmen gå igenom sin egen hand så att han själv kände en ström av samma styrka som skulle användas vid behandlingen för att visa patienten att det var en någotsånär uthärdlig smärta motsägs inte av Freud. Freud skriver att han är övertygad om att Prof. Wagner von Jauregg använde den elektriska behandlingen på ett sansat sätt och aldrig stegrade strömstyrkan till en omänsklig nivå. Även om Freuds utlåtande ”frikänner” Wagner-Jauregg är den senare inte nöjd utan han går också till ett personligt angrepp på Freud [13:78]. Att hans personliga relation till Freud skulle vara så hätsk som i texten ovan, förmedlad av hans spökskrivare, stämmer inte överens med den beskrivning av de bägge männens relation i nekrolog från 1957 där det betonas att de var vänner i ungdomen och respekterade varandra livet igenom [14:126].

Denna artikel har framför allt fokuserat på Wagner-Jaureggs respektive Freuds uppfattning om behandling av ”krigsneurotiker” utgående från deras egna synpunkter. Deras uppfattningar har också kompletterats med uppgifter från Eisslers bok ”Freud as an expert witness” [1]. Eissler (1908-1999) föddes i Wien, blev fil.dr. i psykologi 1934 och med.dr 1937, utbildade sig vid det psykoanalytiska institutet i Wien och blev medlem i den psykoanalytiska föreningen. Efter ”Anschluss” 1938 emigrerade han till Chicago. 1943 blev han kapten i ”The US Army Corps”. Efter kriget öppnade han en praktik i New York och var en av grundarna av Sigmund Freud arkivet [15]. Han har skrivit flera böcker. Vid författandet av ”Freud as an expert witness” har han haft tillgång till två-dagars utfrågningen in extenso [1:xiv] och även personligen intervjuat Walter Kauders, då en vital 83-årig man. Kauders symtom, huvudvärk, användning av käpp vid gång m.m., är enligt Eissler inte simulerade utan förenliga med diagnosen ”status post cerebralt trauma, troligen åtföljt av traumatisk hysteri[1: 235-236]. När det gäller elektroterapi ifrågasätter han indikationen, cephalgia (huvudvärk) då faradisation hade störst chans att vara framgångsrik vid tremor och paralys[1:238].

REFERENSER

1. Eissler K R. Freud as an expert witness. International Universities Press, Inc. Madison, Connecticut.
2. Shepard B (2003). A War of Nerves. Soldiers and Psychiatrists in the Twentieth Century Harvard University Press.
3. Bears GM, Rockwell AD (1875) A Practical Treatise of the Medical and Surgical Uses of Electricity. 2nd Edition, London: H.K. Lewis, 136 Gower Street New York: William Wood & Co, 27, Great Jones ST.
4. Lindskog BI, Zetterberg BL (1981). Medicinskt terminologiskt lexikon. Nordiska Bohandelns Förlag. Stockholm
5. Uddenberg N (2015). Lidande och läkedom. II. Medicinens historia från 1800-1950. Fri tanke 2015:403.
6. Svensk uppslagsbok (1950). Andra omarbetade och utvidgade upplagan. Band 8: spalt 454-455. Förlagshuset Norden AB. Malmö
7. Castor B, Nettelblatt P (2016). Nobelpristagaren som ville bota syfilis med malaria. Läkartidningen. Nr 14. Volym 113.
8. Schönbauer L. & Jantsch M. (1950). Wagner-Jauregg. Lebenserinnerungen. Wien: SpringerVerlag; 1950:Vorwort.
9. Der lange Schatten der NS-Medizin - oe1.ORF.at/oe1.orf.at
10. Garthlener G, Stepper K (2012). Julius Wagner-Jauregg: pyrotherapy, simultanmethode, and 'racial hygiene'. J R Soc Med 105 (8):357-59.
11. Leopold Schönbauer – Wikipedia (https://de.wikipedia.org/wiki/Leopold_Schönbauer).
12. Leopold Schoenauer's memorial tablet – Himetop <http://himetop.wikidot.com/leopold-schonbauer-s-memorial-tablet>.
13. Gutachten über die elektrische Behandlung der Kriegsneurotiker von Prof. Dr. Sigm. Freud (<http://www.freud-edition.net/node/2318>).
14. Nicol W D. Obituary Julius Wagner von Jauregg. M.D. 1857-1940 (1957). An appreciation. Brit. J. vener. Dis., 33, 125.
15. Clifford Yorke (1999). Kurt Eissler obituary. The Guardian. Tue 23 March.

